

Tefsîrû'l-Celâleyn'de Kullanılan ve İşaret Edilen Kıraatlerin Değerlendirilmesi (Bakara Sûresi Özelinde)

Evaluation of the Recitations Used and Indicated in Tafsîr al-Jalâleyn (With Special Reference to Sûrah al-Baqarah)

Halil İbrahim Üren

Öğretim Görevlisi Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Kuran-ı
Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Lecturer PhD Necmettin Erbakan University, Ahmet Kelesoglu Faculty of Theology, Qur'an-ı Kerim Re-
ading and Kıraat İlmi Department

Konya / Türkiye

hibrahim1453@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-7714-282X>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1647137

Cite as / Atıf: Üren, Halil İbrahim. "Tefsîrû'l-Celâleyn'de Kullanılan ve İşaret Edilen Kıraatlerin De-
ğerlendirilmesi (Bakara Sûresi Özelinde)". *Marife* 25/1 (2025) 161-179. <https://doi.org/10.33420/marife.1647137>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagi-
arism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and condi-
tions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) In-
ternational License." / "Bu makale Creative Commons Atıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-
ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Tefsîrü'l-Celâleyn'de Kullanılan ve İşaret Edilen Kıraatlerin Değerlendirilmesi (Bakara Sûresi Özelinde)

Özet

Tefsîrü'l-Celâleyn, Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459) ve Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından kaleme alınmıştır. Sâde bir dil ve anlaşılır bir üslûpla Kur'an-ı Kerim'in tefsirinin yapıldığı bu eser, Mahallî tarafından yazılmaya başlanmış fakat ömrü yetmediği için öğrencisi Süyûtî tarafından tamamlanmıştır. Kehf Sûresi'nden Nâs Sûresi'nin sonuna kadar -Fâtiha Sûresi dahil- Mahallî tarafından, Bakara Sûresi'nden İsrâ Sûresi'nin sonuna kadar da Süyûtî tarafından yazılan bu tefsirin en önemli özelliği ele aldığı kelimeleri eş anlamlılarıyla açıklamasıdır. Yine Kur'an'ı, Kur'an ve sünnet ile tefsir etmesi, sarf ve nahiv ile ilgili izâhlara yer vermesi ve kıraat farklılıklarını zikretmesi bu tefsirin başlıca özelliklerindendir. Celâleddin es-Süyûtî tarafından yazılan Bakara Sûresi'nde tüm âyetler, kıraat farklılıklarına göre konu edilmemiştir. Bununla beraber bu sûrede 68 kelimenin kıraatine dair birtakım bilgiler aktarılmıştır. Süyûtî, ilk olarak kendi kullandığı bir kıraati vermiş ve ardından -68 kelimenin kıraatine ilave olarak- yine aynı kelimeler üzerinde 80 kıraate daha işaret etmiştir. Ele aldığı bu kelimelerin az bir kısmı, 98. âyette geçen جُرَيْل lafzındaki gibi lehçeyle veya 6. âyette geçen عَائِدَتُهُم kelimesinde olduğu gibi okumadaki zorlukla-kolaylıkla ilişkilidir. Bununla birlikte Bakara Sûresi'nde kıraat ilmi açısından onun konu edindiği lafızların büyük çoğunluğu söz konusu ifadenin anlamına etki eden kıraatlerdendir. Gerek kullandığı gerekse işaret ettiği kıraatlerde hep aynı kıraati takip etmeyen Celâleddin es-Süyûtî, bazen kıraat imamlarından Âsim'in da (ö. 127/745) içinde bulunduğu büyük çoğunluğun kıraatini kullanmayı yeğlemiştir. Bazen de Bakara Sûresi 106. âyette اَوْتَسَّهَا lafzında olduğu gibi İbn Kesîr (ö. 120/738) ve Ebû Amr (ö. 154/771) gibi sadece birkaç imâmın ittifak halinde olduğu bir kıraati kullanmayı seçmiştir. Onun, Bakara Sûresi özelinde kullandığı kıraatlerin ekseriyetinde kıraat-i aşere imamlarının çoğunluğunun ittifak halinde olduğu bir kıraati yeğlediği tespit edilmiştir. Ayrıca ele aldığı kelimelerde kullandığı kıraatin yanında ikinci bir kıraate hatta çok az da olsa üçüncü bir kıraate ve daha fazlasına işaret ettiği görülmüştür. Süyûtî, 58. âyette geçen نَفَّرَ لَكُمْ lafzında kıraat imamlarının çoğuyla ittifak halinde olduğu kıraati ilk olarak aktardıktan sonra, Nâfi' (ö. 169/785) ve Ebû Ca'fer'in (ö.130/747) مَنَعَرَكُمْ İbn Âmir'in (ö. 118/736) de مَنَعَرَكُمْ okuyuşlarına atıfta bulunması bu duruma bir örnektir. O, üzerinde durduğu lafızlarda bazen kısa ifadelerle bilgi verip geçmeyi bazen de söz konusu kıraatin gerekçelerini ve dil açısından değerlendirmesini yapmayı yeğlemiştir. Kendi kullandığı kıraatin yanında ikinci bir kıraat olarak işaret ettiği okuyuşlarda, sadece kıraat-i aşere imamlarının ihtiyaçlarıyla sınırlı kalmamış az da olsa şâz kıraatlere ve kaynağına ulaşamayan okuyuşlara da yer vermiştir. 83. âyette لَا تَغْتَابُوا Abdullah İbn Mes'ûd'a (ö. 32/652-53), 102. âyette اَللَّيْلِينَ İbn Abbas'a (ö. 68/687-88), 229. âyette كَيْفَ kaynağına ulaşamayan bir okuyuşa ve yine 271. âyette مَرَّكَرَ A'meş'e (ö. 148/765) dair verilen kıraatler bu duruma birer örnektir. Celâleddin es-Süyûtî, zikrettiği kelimelerde herhangi bir kıraat veya kurrâ ismine yer vermemiştir. Bunun yerine örneğin 83. âyette geçen حَسَنًا lafzında olduğu gibi ilk olarak kendi kullandığı حَسَنًا lafzını belirttikten sonra Âsim ve diğerlerinin kıraatine sadece şu ifadeyle işaret etmiştir: Başka bir kıraate kendisiyle mübâlağa için vasıflandırılmış master olarak ح harfinin zammisi س harfinin sükûnuyla okunmuştur. Bu çalışmada Tefsîrü'l-Celâleyn'de Bakara Sûresi'nde kullanılan ve işaret edilen kıraatler konu edinilmiştir. Süyûtî'nin zikrettiği bütün kıraatler tespit edilmiş, bu kıraatlerin niteliğine ve niceliğine dair birtakım bilgiler elde edilmiştir. Bakara Sûresi özelinde yapılan bu çalışmada -makalemizin muhtasar olması nedeniyle- önemine binâden gösterilmesi gerektiğini düşündüğümüz lafızlara yer verilmiştir. Kıraat farklılıkları açısından telaffuzla, fillerle, isimlerle ve harflerle ilgili ihtilaflar şeklinde sınıflandırılan bu lafızların mana veya irâb yönünden bir değerlendirilmesi yapılarak kıraat ilmi bağlamında ortaya çıkan bazı yönleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi, Kuran, Kıraat, Tefsîrü'l-Celâleyn, Bakara Sûresi, Değerlendirme.

Evaluation of the Recitations Used and Indicated in Tafsîr al-Jalâleyn (With Special Reference to Sûrah al-Baqarah)

Summary

Tafsîr al-Jalâleyn was written by Jalâl al-Dîn al-Mahallî (d. 864/1459) and Jalâl al-Dîn al-Suyûtî (d. 911/1505). This work, which is an exegesis of the Qur'an in a plain language and understandable style, was started to be written by al-Mahallî but was completed by his student al-Suyûtî because his life was not enough. The most important feature of this tafsir, which was written by Mahallî from Surat al-Kahf to the end of Surat al-Nâs, including Surat al-Fatiha, and by Süyûtî from Surat al-Baqarah to the end of Surat al-

Isrâ, is that it explains the words with their synonyms. Again, the main features of this tafsîr are that it exegetes the Qur'ân with the Qur'ân and the Sunnah, includes explanations about sarf and nahw, and mentions the differences of qiraât. In the Surah al-Baqarah written by Jalâl al-Dîn al-Suyûtî, not all verses are discussed according to the differences of qiraât. However, some information about the qiraât of 68 words in this surah is given. Firstly, al-Suyûtî gave one of his own qiraât and then - in addition to the qiraât of 68 words - he pointed out 80 more qiraât on the same words. A few of these words are related to dialect, as in جِيرِيل in verse 98, or to difficulty/ease in reading, as in اَنْزَلْنَاهُمْ in verse 6. However, the vast majority of the words in Surat al-Baqarah that he deals with in terms of the science of qiraât are from the qiraâts that affect the meaning of the expression in question. Jalâl al-Dîn al-Suyûtî, who did not always follow the same qiraât in both the qiraât he used and the qiraât he pointed out, sometimes preferred to use the qiraât of the majority, including that of Âsim (d. 127/745), one of the imams of qiraât. At other times, as in the case of اَوْتَسَّسَهَا in verse 106 of Surat al-Baqarah, he chose to use a qiraât in which only a few imams, such as Ibn Kathîr (d. 120/738) and Abû 'Amr (d. 154/771), were in agreement. In the majority of the qiraâts he used in the special case of Surah al-Baqarah, it was determined that he preferred a qiraât in which the majority of the imams of Qiraât al-'ashara were in agreement. In addition, it has been observed that in the words he deals with, he points to a second qiraât besides the one he uses, and even to a third qiraât and more, albeit very rarely. After first quoting the qiraât that is in agreement with the majority of the qiraât imams on the word يُغْفَرُ لَكُمْ in verse 58, al-Suyûtî cites the qiraât of Nâfi' (d. 169/785) and Abû Ja'far (d.130/747) يُغْفَرُ لَكُمْ and Ibn 'Amir's (d. 118/736) reference to تُغْفَرُ لَكُمْ is an example of this. In the words he emphasised, he sometimes preferred to give information with short expressions and sometimes he preferred to give the reasons and linguistic evaluation of the qiraât in question. In the recitations he pointed out as a second qiraât in addition to the one he used, he did not limit himself to the choices of the imams of the qiraât al-asharah, but also included a few shâz qiraâts and recitations whose source could not be found. In verse 83 - لَا تَعْبُوهُ - is attributed to 'Abdullah Ibn Mas'ûd (d. 32/652-53), in verse 102 - اَلْمَكِين - is attributed to Ibn 'Abbas (d. 68/687-88), in verse 229 In verse 229, - تُخْفِيَا - is a reading whose source cannot be found, and in verse 271, - رَوَّحْنَا - is an example of A'meş (d. 148/765). Jalâl al-Dîn al-Suyûtî did not include any qiraât or the name of the Qur'ân in the words he mentioned. Instead, as in the case of حُسْنًا in verse 83, for example, after first stating his own حُسْنًا, he pointed to the qiraât of 'Asim and others only with the following statement: In another qiraât, it is recited with the zamma of the letter ح and the silence of the letter س as an infinitive characterised by it for the sake of metaphor. In this study, the qiraât used and pointed out in Surat al-Baqarah in Tafsîr al-Jalâleyn is the subject of this study. All the qiraâts mentioned by al-Suyûtî have been identified and some information about the quality and quantity of these qiraâts has been obtained. In this study on Surah al-Baqarah, due to the brevity of our article, more prominent words were included as examples. These words, which are classified as pronunciation, verbs, nouns and letters in terms of qiraât differences, have been evaluated in terms of meaning or i'râb, and some aspects of these words in the context of the science of qiraât have been tried to be shown.

Keywords: Recitation the Quran and Qiraat, Quran, Recitation, Tafsir al-Jalalayn, Surah Al-Baqarah, Evaluation.

Giriş

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak ve anlatmak üzere beşer tarihinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birisi de Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459) ve Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından yazılan, yazıldığı günden bugüne elden düşmeyen, her düzeyde ilim ehlinin istifade ettiği *Tefsîrû'l-Celâleyn*'dir.¹ Mahallî tarafından yazılmaya başlanan fakat ömrü yetmediği için öğ-rencisi Süyûtî tarafından tamamlanan bu eser, müelliflerinin isminden dolayı "İki Celâl" anlamında "*Celâleyn*" diye isimlendirilmiştir.² Kehf Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar ki ikinci kısım (Fâtîha Sûresi dahil) Mahallî tarafından, birinci kısım ise

¹ Muhammed Abdülazım ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-'ırfân fî ulûmî'l-Kur'ân* (b.y.: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1943), 1/66.

² Muhammed Huseyn ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kahire: Mektebet-ü Vehbe, ts.), 1/237.

Süyûtî tarafından kaleme alınmıştır.³ Sâde bir dil ve anlaşılır bir üslûpla Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinin yapıldığı bu eserin dikkat çeken en önemli özelliği, ele aldığı kelimeleri eş anlamlılarıyla açıklamasıdır.⁴ Yine Kur'an'ı, Kur'an ve sünnet ile tefsir etmesi, hurûf-ı mukattaalarda herhangi bir yorum yapmaması, bazı müteşâbih âyetleri te'vîl etmesi, sarf ve nahiv ile ilgili izâhlara yer vermesi ve kıraat farklılıklarını zikretmesi bu tefsirin başlıca özelliklerindendir.⁵

Tefsîrü'l-Celâleyn, kıraat farklılıkları açısından yüce kitabımızın tüm âyetlerini ele almamıştır.⁶ Bununla birlikte mevzu bahis yaptığı âyetlerde, kullandığı kıraatin yanında ikinci bir kıraate hatta çok az da olsa üçüncü bir kıraate ve daha fazlasına yer vermiştir.⁷ Bu kıraatlerde bazen kısa atıflarla bilgi verip geçmeyi⁸ bazen de gerekçelerine yer vererek açıklamayı yeğlemiştir.⁹ Hem kullanılan hem de işaret edilen kıraatlerde sadece kıraat-i aşere imamlarının ihtiyarlarıyla sınırlı kalmamış az da olsa şâz kıraatlere -hatta kaynağına ulaşamayan okuyuşlara da- yer vermiştir.¹⁰ Ayrıca kullanılan kıraatlerde farklı kıraat ekollerini aktarmış belli bir kıraat ekolü ile (Bakara Sûresi Özelinde) sınırlama yapmamıştır.¹¹

Bakara Sûresi'ni Celâleddin es-Süyûtî'nin kaleme alması nedeniyle onun kıraatlere bakışına dair birtakım teorik bilgiler verilmesi yerinde olacaktır. O, *el-İtkân*'da önce Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ömer el-Bulkînî'nin (ö. 824/1421) kıraatlere dair tasnifini aktarmaktadır. Bulkînî burada üç imamın kıraatini ahâd¹² başlığı altında değerlendirirken Süyûtî bu görüşe katılmamaktadır. Ona göre bu konuda en isabetli yaklaşım İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) görüşleridir. İbnü'l-Cezerî, Arap diline uygunluk (bir vecihle olsa bile), Resm-i Mushaflardan birine uygunluk (ihtimal düzeyinde de olsa) ve sahih bir senetle rivayet edilmiş olma şartlarını bir kıraatin sahih (geçerli) kabul edilebilmesi için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu üç şartı taşıyan her kıraat sahih kabul edilmektedir. Süyûtî yine İbnü'l-Cezerî'nin fikirlerinden hareketle kıraatleri tasnife tabi tutmaktadır. Dolayısıyla onun kıraat konusunda istifade ettiği ve görüşlerini şekillendirdiği başlıca âlim

³ Ali Akpınar, "Celâleyn Tefsîri ve Müellifleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (15 Aralık 1998), 181-198.

⁴ Abdurrahman Altuntaş, *Celâleyn Tefsiri ve Metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 72.

⁵ Harun Abacı, "Tefsîrü'l-Celâleyn'i Okuma Yöntemi ve Müfessirlerin Dili Fâtîha Sûresi Tefsiri Örneği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/40 (Aralık 2019), 416-439; Hüseyin Vuruşkan, *Celâleyn tefsirinde nahiv uygulamaları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 16-155; Akpınar, "Celâleyn Tefsîri ve Müellifleri", 187-198; Altuntaş, *Celâleyn Tefsiri ve Metodu*, 29-39.

⁶ Zerkânî, *Menâhilü'l-ırfân*, 1/66-67.

⁷ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn bi Hâmişi*, 3.

⁸ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn bi Hâmişi*, 11.

⁹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn bi Hâmişi*, 18.

¹⁰ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn bi Hâmişi*, 36.

¹¹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn bi Hâmişi*, 3-49.

¹² Her tabakada sika bir râvi tarafından muttasıl senetle aktarılan, kendisinde şâz ve illet bulunmayan, Arap gramerine ve resm-i Mushafa uygun olan kıraatlere denir. Bk. Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Hacıveyisizâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2019), 90.

İbnü'l-Cezerî'dir.¹³

Bu çalışma da *Tefsîrû'l-Celâleyn*'de Bakara Sûresi'nde kullanılan ve işaret edilen kıraatler konu edinilecektir. Türkçe literatürde, *Tefsîrû'l-Celâleyn*'de Bakara Sûresi özelinde kıraatleri değerlendiren bir çalışmaya ulaşılammakla beraber *Celâleyn Tefsîri'nde Kıraatlere Yaklaşım* ismiyle bir yüksek lisans çalışması ve *Celâleyn Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşım Yöntemi* adıyla bir makale tespit edilmiştir.¹⁴ Söz konusu tez çalışmasında tefsirin tamamı dikkate alınarak bazı kıraatler muhtelif yönlerden konu edinilmiş ve Bakara Sûresi'nde geçen örneklerle de sınırlı sayıda yer verilmiştir. İlgili makalede ise *Celâleyn Tefsîr*'inin kıraatlere yaklaşımı metodolojik olarak ele alınmıştır. Arapça literatürde *Celâleyn Tefsiri*'ni kıraat ilmi açısından inceleyen bazı çalışmalar tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan önemli bir kısmı, tefsirdeki kıraat izahlarını Bakara Sûresi özelinde ele almamıştır.¹⁵ Örneğin 'Abbûd, *Celâleyn Tefsiri*'nde kıraat uygulamalarını Kur'an'ın ilk çeyreği (Fâtîha-En'âm Sûreleri arasını) örneğinde incelemiştir. O, çalışmasında Mushaf tertibine göre kıraat farklılıklarını ele alırken tevcihlerine¹⁶ de değinmiştir.¹⁷ Yine Sâlih Muhammed Ebû'l-Hasen Bakara Sûresi özelinde çalışmasını yapmış fakat kıraatlerin dilsel boyutunu ele almıştır.¹⁸ Bizim bu çalışmamızda ise konuya yine Bakara Sûresi özelinde kıraat ilmi açısından yaklaşılabacaktır. Süyûtî'nin hangi kıraatleri kullandığı veya öncelediği, bu kıraatleri hangi bilgiler ışığında nasıl ele aldığı bahis yapılabacaktır. Kullandığı kıraatlerin hemen yanında işaret ettiği kıraatlerin sahih mi zayıf mı olduğu tespit edilerek kime ait olduğuna dair birtakım bilgiler aktarılacaktır. Mana ya da i'râb yönünden bir değerlendirme yapılarak Süyûtî'nin kullandığı ve işaret ettiği kıraatlerin arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Onun bahis yaptığı kıraatler telaffuzla, fiillerle, isimlerle ve harflerle ilgili ihtilaflar şeklinde sınıflandırılacaktır. Bu makalede Bakara Sûresi'nde geçen kıraatlerin tamamı nicelik olarak belirtilmekle beraber çalışmamızın muhtasar olması nedeniyle ör-

¹³ Celâleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvez Ahmet Zemerli (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-Arabî, 2016); Zerkânî, *Menâhilü'l-'ırfân*.

¹⁴ Hasan Baydemir, *Celâleyn Tefsiri'nde Kıraatlere Yaklaşım* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 27-105; Ali Haydar Öksüz, "Celâleyn Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşım Yöntemi", *Van İlahiyat Dergisi* 8/13 (Aralık 2020), 129-147.

¹⁵ İbn Hasan 'Azizül, *Ardu'l-Kırâ'ât fi Tefsîri'l-Celâleyn ve Tevcihuha: Sûratu Yâsin Namûzecen* (Medine: Câmi'atu'l-Medîneti'l-Âlemiyye, Risâletü Mâcistîr, 2012); ed-Dervîş el-Ceylî İbrâhîm Muhammed, *el-Kırâ'âtü'l-Vâride fi Tefsîri'l-Celâleyn fi'n-Nisfi's-Sânî mine'l-Kur'âni'l-Kerîm: Cem'an, Dirâseten ve Tevcihen* (Omdurman: Câmi'atü Ümmü'd-Dürmân el-İslâmiyye, Risâletü Mâcistîr, 2012); İdrîs Âdem İsmâ'îl 'Alî, *el-Kırâ'âtü'l-Vâride fi Tefsîri'l-Celâleyn min Evveli Sûrati'l-Kehf ilâ Âhiri Sûrati Fâtîr: Cem'an ve Tevcihen* (Hartum: Câmi'atu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, Risâletü Mâcistîr, 2015); el-Berâdi'î Velâ bint 'Abdû'r-Rahmân b. Muhammed, "Menhecü'l-Celâleyn fi'l-Kırâ'ât min Hilâli Tefsîrihimâ'l-Musemmâ bi 'Tefsîri'l-Celâleyn", *Mecelletu Ma'hadi'l-İmâm eş-Şâfi'i li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* 16/32 (2021), 167-234.

¹⁶ Tespiti yapılmış kıraatin Arapçanın genel kaidelerinden birine dayanarak, kârinin seçmiş olduğu kıraat vecihlerini açıklayıp ortaya koymasıdır. Bk. Süleyman Kılıç, *Oluşum Temsilciler ve Metodolojik Açından Basra Kıraat Okulu* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024), 66.

¹⁷ 'Abbûd Vedâ'a Ahmed Vedâ'a, *el-Kırâ'âtü'l-Vâride fi Tefsîri'l-İmâmeyn el-Celâleyn fi'r-Rub'i'l-Evvel mine'l-Kur'âni'l-Kerîm: Cem'an ve Tevcihen* (Hartum: Câmi'atu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, Risâletü Mâcistîr, 2014).

¹⁸ Ebû'l-Hasen Sâlih Muhammed, "el-Kırâ'âtü'l-Kur'âniyye fi Tefsîri'l-Celâleyn: Dirâse Lughaviyye min Hilâli Sûrati'l-Bakara", *Mecelletü'l-Ezher Külliyyeti'l-Luğati'l-'Arabiyye bi'l-Manşûra* 1/29 (2010), 5-83.

nek olarak diğerlerinden farklı, önemine binâen gösterilmesi gerektiğini düşündüğümüz lafızlara yer verilecektir.

1. Bakara Sûresi'nde Kullanılan ve İşaret Edilen Kiraatler

Celâleddin es-Süyûtî tarafından kaleme alınan Bakara Sûresi'nde 68 kelimenin kıraatine dair bilgiler aktarılmıştır. Bu lafızlarda kullanılan 68 kıraatin yanında (yine aynı kelimelerde) 80 kıraate daha işaret edilmiştir. Süyûtî'nin ele aldığı bu kelimelerin çok azı lehçeyle veya okumadaki kolaylıkla bağlantılı olup, büyük çoğunluğu söz konusu âyetin anlamına etki eden kıraatlere aittir. Takip ettiği bir kıraat ekolü olmayan -Bakara Sûresi özelinde- Celâleddin es-Süyûtî, kullandığı kıraatlerin ekseriyetinde kıraat-i aşere imamlarının¹⁹ çoğunluğunun ittifak halinde olduğu bir okuyuşa tabi olmuştur. Ayrıca o, sadece kıraat-i aşere imamlarının tercihlerine yer vermemiş şâz²⁰ kıraatlere de atıfta bulunmuştur. 83. âyette geçen لَا تَعْبُدُونَ kelimesinde Abdullah İbn Mes'ûd'a (ö. 32/652-53), 102. âyette geçen تَقِيًا-الْمَلَكَيْنِ lafzında İbn Abbas'a (ö. 68/687-88), 229. âyette geçen تَقِيًا-وَيُكْفِّرُ lafzında A'meş'e (ö. 148/765) dair verilen kıraatler bu duruma birer örnektir.²¹ Süyûtî'nin zikrettiği bazı kıraatlerin farklı açılardan değerlendirilmesi şu şekildedir:²²

1.1. Telaffuz İhtilafları

Anlamla doğrudan bir ilişkisi olmayan ve usûl²³ farklılıkları olarak da nitelendirilen²⁴ telaffuz ihtilafları için şu örnekler gösterilebilir:

1.1.1. Lehçe Farklılıkları

Celâleddin es-Süyûtî 98. âyette وَجَبْرِيلَ kıraatini kullanmıştır. Diğer yandan İbn Kesîr'in -وَجَبْرِيلَ-, Ebû Bekir'in -وَجَبْرَيْلَ-ve Hamza, Kisâî, Halef'in -وَجَبْرَيْلَ- kıraatlerine de atıfta bulunmuştur.²⁵ Her dille, başka dillerden kelimelerin geçtiği bilinen bir gerçektir. Arapçaya da zamanla başka dillerden kelimeler geçmiştir.²⁶ Arapçaya

¹⁹ Nâfi' (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 127/745), Hamza (ö. 156/773), Kisâî (ö. 189/805), Ebû Ca'fer (ö.130/747), Ya'kûb (ö. 205/821), Halef (ö. 229/844) Bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usûlü* (İstanbul: Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2021), 62-77; Kahraman Bulgurcu, "Kıraat İmamlarından Nâfi", İbn Kesîr ve İbn Âmir'in Hadis Rivayetindeki Rolü", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 467-479.

²⁰ Sıhhat şartlarından (Sahih bir senetle Rasulullah'a (s.a.v.) ulaşan, bir vecihle bile olsa Arapça gramer kurallarına uyan, takdire de olsa hattı Hz. Osman mushaflarından birine uygunluk arzeden kıraatler.) en az birini taşımayan kıraat şâz kabul edilmiştir. Bk. Abdülhamit Birışık, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/429.

²¹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn bi hâmiş*, 12, 16, 36, 46.

²² Kıraat farklılıklarının çeşitleri ve tasnifi için bakınız: Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 149-179.

²³ Kur'an-ı Kerim'de kıraat ihtilaflarının söz konusu olduğu yerlerde bir usûl takip edilerek okunmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yaşar Akaslan, "Kıraat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 217-220.

²⁴ İrfan Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsîre Etkisi* (Ankara: Gece Akademi Yayınları, 2018), 105-116.

²⁵ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn bi hâmiş*, 15.

²⁶ Ayşe Betül Oruç - Sümeyye Saygın, "Vahiy-Muhatap İlişkisinde Kur'an'da Referans Gösterilen Ortak

geçen bazı isimler kıraat yönünden farklı lehçelere göre değişik vezinlerde okunmuştur. Cebrâil ismi de bu duruma örnek olup anlamdan öte telaffuzla alakalı bir durumdur.²⁷ Kıraat imamlarından Nâfi', Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb: Hicâz lehçesiyle; İbn Kesîr, Şu'be: Kays, Temîm ve Necid lehçesiyle; Hamza, Kisâî ve Halefû'l-Âşîr: Esed lehçesiyle okuduğu söylenebilir.²⁸

265. âyette geçen başka bir örnekte ise Süyûtî, çoğunluğun kıraatini بِرَبْوَةٍ kullanmıştır. Bunun yanında bir diğer kıraate İbn Âmir ve Âsım'ın okuyuşuna بِرَبْوَةٍ işaret etmiştir.²⁹ رَوَابِ - الرَّابِيَّة kelimesinden gelen "yüksek ve düz yer" anlamında olan bu lafzı cumhur Kureyş lehçesiyle okurken İbn Âmir ve Âsım ise Benî Temîm lehçesiyle okumuştur. Bu iki tercihte anlamla ilgili değil lehçeyle ilgilidir. Hepsinin Arap lugatı olduğu dile getirilmiştir.³⁰

1.1.2. Usûl Farklılıkları

259. âyette geçen ve vakf halinde bir ihtilafın söz konusu olmadığı لَمْ يَتَسَنَّ ke- limesini³¹ Süyûtî de olduğu gibi aktarmış fakat vasıl halinde varolan ihtilafı belirtmek için kıraat imamları Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşîr'in okuyuşlarına da şu cümlelerle işaret etmiştir: Denilir ki (Birinci görüş) ة harfi kökü olan سَاَنَتْ kelimesinin aslındandır. Yine denilir ki (İkinci görüş) سَائِيَتْ kelimesinde sekte içindir. Bu kelime bir kıraatte (ikinci görüşte) vasl halinde ة harfinin hazfı ile okunmuştur.³²

Diğer yandan bu kelimenin aslı ile ilgili şöyle bir görüşte zikredilmektedir: Kelimenin aslı يَتَسَنَّ olup sondaki ن harfi ي harfine ibdâl edilmiştir. Sonra da ي harfi ا harfine ibdâl edilerek يَتَسَنَّ olmuştur. لَمْ gelmesiyle de cezim için hazf edilerek لَمْ يَتَسَنَّ şeklinde olmuştur. Bu açıklama için şâz olsa da İbn Mesûd'un لَمْ يَتَسَنَّ kıraati dayanak olarak gösterilmiştir.³³ Vakf halinde isbât لَمْ يَتَسَنَّ ile vasl halinde hazf ile لَمْ يَتَسَنَّ okuyan Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşîr'in (aslı vav ile سَوَاتٌ ve ismi tasgîri سُنِيَّة olan) bu fiile vakf halinde hareketin beyanı için sakin ة getirdikleri belirtilmiştir. Vasl halinde ise sebebin yok olması ile bundan vazgeçerek sakin ة'yi okumadıkları aktarılmıştır. Vasıl halinde isbât ile okuyan imamların ise (aslı سَنِيَّة ve ismi tasgîri سُنِيَّة olan) bu fiilin ة harfini lamu'l-fiil kabul ettikleri zikredilmiştir. Ardından bu

→

Yönler", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/53 (2023), 198-199.

²⁷ İdris Yiğit, *Temel Meselerleriyle Kıraat ve Tecvit İlminde Lahn Olgusu* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024), 262-263.

²⁸ Muhâmmad b. Yusuf el-Endelûsî Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîri*, thk. Sıtkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010), 7/509-510.

²⁹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 45; Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâti'l-aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Beyrut: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2018), 3/2216.

³⁰ Ebu'l-Hasan Saîd b. Mes'ade Ahfeş el-Evsat, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Hüdâ Mahmud Kurâa (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1990), 1/199; Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Zûr'a İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâat*, thk. Saîd el-Afğânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2014), 146; Râğib el-İsfâhânî, *Müfredâtü elfâzı'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 340.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâti'l-aşr*, 3/2214.

³² Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 43.

³³ Muntecebüddîn Hüseyin b. Ebi'l-İz el-Hemezanî, *el-Kitâbü'l-ferîd fi i'râbi'l-Kurâni'l-Mecîd*, thk. Muhammed Nizâmeddîn (Medîne: Dâru'z-Zemân, 2006), 1/566.

harfi sakin okuyarak sükûnunu fiilin cizm alameti olarak aldıkları ve sonuç olarak lamu'l-fiil olduğu için vasıl halinde ۞ harfinin isbâti ile okudukları dile getirilmiştir.³⁴

1.2. Fillerle İlgili İhtilaflar

Bir âyette bulunan fiil kalıbının değişikliğe uğraması cümlelerin yapısında bazı farklılıklara neden olmaktadır. Sarf ve nahiv kuralları olarak ortaya çıkan bu farklılıklar da anlam üzerinde birtakım değişikliklere sebep olmaktadır. Bu konuyla ilgili *Tefsîrû'l-Celâleyn*'den şu örnekleri gösterebiliriz:

1.2.1. Fiilin İki Farklı Şekilde Okunması

Celâleddin es-Süyûtî, 36.âyetinde bir yandan kıraat imamlarının çoğunluğunun okuduğu kıraati - فَكَزَّهُ - kullanırken diğer yandan kıraat imamı Hamza'nın okuyuşundan da فَكَزَّاهُ bahsetmiştir.³⁵ Süyûtî'nin okuduğu kıraatte “ayaklarını kaydırdı, doğruluktan ayrılp hata yaptılar ve neticesinde ikisini de oradan indirdi.” Hamza'nın kıraatinde ise “yerlerinden etti, bulundukları yerden uzaklaştırdı.” anlamları vardır.³⁶ Hamza'nın kıraatine göre sadece lafza bakarak Hz. Âdem (a.s.) ile Havva validemizin cennetten uzaklaştırılmalarının nasıllığı kapalı kalmaktadır. Fakat cumhurun kıraatine göre şeytanın günah işleterek bu uzaklaştırmayı yaptırdığı ortaya çıkmaktadır. Böylece iki kıraatin birbirini tamamlayarak anlam kapallılığını giderdikleri görülmektedir.³⁷

1.2.2. Fiilin Farklı sîğalarda Okunması

Tefsîrû'l-Celâleyn'de 48. âyetinde müennes sîğa ile وَلَا تُقَبِّلْ şeklinde İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb'un kıraatleri kullanılmıştır. Ayrıca diğer kıraat imamlarının tercihinin yani müzekker sîğa ile وَلَا يُقَبِّلْ şeklindeki okuyuşa da atıfta bulunulmuştur.³⁸ Eğer cümlelerin faili cins veya tür isim olarak gelmiş ise (mesela şefaât, melek vb.), fiilinin müzekker veya müennes olma durumu, lehçelere göre farklılık arz ettiğinden, bu âyetinde olduğu gibi kıraatler de farklı şekilde rivayet edilmiştir. Taberî (ö. 310/923) böyle rivâyetlerin tamamen lehçeye ait bir tercih olduğunu ve anlam üzerinde herhangi bir değişikliğe neden olmadığını zikretmektedir.³⁹ Müennes tercihinde bulunan imamlar شَفَاعَةً kelimesini müennes olarak alıp fiil-fâil uyumuna

³⁴ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirââtî's-seb' ve ileliha ve huceciha*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 2/307-308; İbn Zencele, *Huccetü'l-kirâât*, 143; İsfâhânî, *Müfredâtü'l-elfâzî'l-Kur'an*, 429.

³⁵ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 6; Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdilmün'im İbn Ğalbûn, *et-Tezkira fi'l-kirââtî's-semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dimeşk: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2009), 2/251.

³⁶ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirââtî's-seb'*, 2/236.

³⁷ Ebu Ali Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâî's-seb'a*, thk. Bedreddin Kahveci - Beşir Cüveycâtî (Dimeşk: Dâru'l-Me'mun li't-Türâs, 1984), 2/15-23.

³⁸ Celâleddin Muhammed el-Mahallî - Celâleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Tefsîrû'l-imâmeyn el-Celâleyn* (Dimeşk: Dâr-u İbni Kesîr, 1987), 7; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hâdi: Şerhu Tayyibeti'n-neşr fi'l-kirââtî'l-aşr ve'l-keşf 'an 'ileli'l-kirââtî ve tevcihihâ* (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1997), 2/27.

³⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî (Kahire: Merkezû'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001), 8/365.

göre -وَلَا تُقْبَلُ- okumaktadırlar. Müzekker tercihinde bulunanlar için de Mekki b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045) şu sebepleri sıralamaktadır: Fiil ile fâilin arası açılınca, tefrik, müennes yerine geçmiş ve müzekker okumak daha iyi olmuştur. Gerek müzekkerin asıl olması ve gerekse شَفَاعَةٌ kelimesinin müennesliğinin de hakiki olmaması nedeniyle müzekker okunmuştur. Aynı manaya gelen شَفَعَ kelimesine atıf yapmak için müzekker yapılmıştır. İbn Mesûd (r.a.) “Kur'an'da müzekkerlik ve müenneslik ile ilgili ihtilafa düştüğünüz kelimeyi müzekker okuyun” demiştir.⁴⁰

Başka bir örnek 83. âyetinde ise Süyûtî, çoğunluğun kıraati yani لَا تَعْبُدُونَ şeklindeki okuyuşa yer verirken iki farklı kıraate daha atıfta bulunmuştur: İbn Kesîr, Hamza ve Kisâ'nin لَا يَعْْبُدُونَ ve İbn Mes'ûd'un لَا تَعْبُدُونَ kıraatleridir.⁴¹ لَا تَعْبُدُونَ şeklinde okuyanlar, gerek bu âyetin sonunda muhatap çoğul kipinin kullanılmış olması, gerekse yine bu âyetin başındaki söz alma fiilinin kavil manası içermesinden dolayı muhatap kipinde gelmesini yeğlemişlerdir. لَا يَعْْبُدُونَ okuyuşunu tercih edenler de cümlelerin kuruluşunu dikkate alarak gâib kipine göre okumuşlardır. Çünkü ihtilafa konu olan bu âyet ve bir sonraki âyet İsrail oğullarının geçmişteki mîsaklarını anlatmaktadır.⁴² İbn Mes'ûd'un kıraatıyla -لَا تَعْبُدُونَ- ilgili de başına اُنْ takdir edildiği ve nasp edatının gelmesinin olumsuzlukla ilgili olup mîsâkın cevabı olmadığı belirtilmiştir.⁴³

119. âyetinde ise Süyûtî'nin kullanımı kıraat imamlarının çoğunluğun okuyuşu gibi وَلَا تُسَلِّ şeklinde olmuştur. Bununla birlikte Nâfi ve Ya'kûb'un nehyi hazır kipindeki kıraatine de -وَلَا تُسَلِّ- yer verilmiştir.⁴⁴ Bu fiili nehyi hazır olarak okuyan imamlara göre anlam “Cehennemliklerden sorma/onlara ne yapacağımı ben bilirim!” demektir. Bu sîga mecâzi olarak gelmekte ve kâfirlerin başına gelecek felaketin azametini göstermektedir.⁴⁵ Cumhurun okuyuşuna göre ya müste'nefe cümlesi ya da hâl cümlesi olmakta ve “Cehennem halkından sen sorumlu değilsin!” anlamı ortaya çıkmaktadır.⁴⁶

Bir diğer örnekte 165. âyetinde Cumhurun aksine bir okuyuşla Tefsîrû'l-Celâleyn, Nâfi, İbn Âmir, Ya'kûb ve İbn Verdân gibi تَرَى şeklinde bir kıraati kullanmış ve diğer imamların kıraatine de -تَرَى- değinmiştir.⁴⁷ Süyûtî'nin kullanımına göre peygamberimiz (s.a.v.) bu fiilin fâilidir ve şöyle bir anlam ortaya çıkmaktadır: (Ey Muhammed!) Eğer zulmedenleri azabı gördükleri vakit bir görseydin! Süyûtî, bu fiil için ikinci kıraati, yani cumhurun tercihinin verdikten sonra şöyle bir açıklama

⁴⁰ Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırââtî's-seb'*, 2/238.

⁴¹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 12; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ Dimyatî, *İthâfû fuzalâi'l-beşer bi'l-karââtî'l-erbeatî aşer*, thk. Şa'ban Muhammed İsmail (Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 2010), 3/587; Hemezânî, *el-Kitâbü'l-ferîd*, 1/308-309.

⁴² İbn Zencele, *Hucetü'l-karâât*, 102-103.

⁴³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yusuf Necâtî-Muhammed Ali Neccâr (Kahire: Dârul-Kütübî'l-Misriyye, 1955), 3/53.

⁴⁴ Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'an*, thk. Halil İbrahim Üren (İstanbul: Haciveyisâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2020), 44.

⁴⁵ Dimyatî, *İthâfû fuzalâi'l-beşer*, 3/602.

⁴⁶ Ebu'l Fadl Muhammed el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîmi ve's-seb'îl-mesânî* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 1/370-371; İbn Zencele, *Hucetü'l-kırâât*, 111-112.

⁴⁷ Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 48.

yapmaktadır: Bir kıraatte alttan noktalı -ي- okundu, fail işitenin (görenin) zamiridir. Denilmiştir ki, fail *الَّذِينَ ظَلَمُوا* olup, *يَرَى* fiili *يَعْلَمُ* anlamına gelmektedir. *أَنْ* ve sonrası da iki meful yerine geçmiştir ve *لَوْ*'in cevabı da hazfedilmiştir. Anlamı da Allah'ın azabının kıyamet gününde gördüklerindeki şiddetini ve de gücün sadece Allah'a ait olduğunu dünyada iken bilselerdi, ondan başkasını ona eş tutmazlardı, olmuştur.⁴⁸ Süyûtî, bu lafızda gerekli îzâhı yapmıştır fakat cumhurun kıraatinin, isnad edilenleri başta olmak üzere îrab ve mâna olarak daha güçlü olduğu belirtilmiştir.⁴⁹

229. âyette ise Süyûtî, *يَحَا* şeklindeki kıraati yeğlerken diğer yandan Hamza, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un kıraatlerine de *-يُحَا-* işaret etmiştir.⁵⁰ Ayrıca şâz olan kıraatlerden, Abdullah İbn Mes'ud'a isnad edilen *يَحَا* ve isnad edilenine ulaşamadığımız *يَحَا* şeklindeki okuyuşlara da yer vermiştir.⁵¹ Süyûtî ve onun gibi okuyanlar fail için bina ederek ma'lum sîğa ile okumayı tercih etmişler yani ayrılacak çiftleri korkma fiilinin muhatabı olarak görmüşlerdir. Kıraat imamı Hamza ve onun gibi okuyanlar ise meful için bina ederek meçhul sîğa ile okumayı yeğlemişlerdir. Bu durumda *أَنْ* *يَحَا* fiilindeki zamirden bedeli iştimal olmuştur. Âyetin devamındaki “*وَأَنْ* *يَحَا*” sözünü *يَحَا* fiilindeki zamirden bedeli iştimal olmuştur. Âyetin devamındaki “*وَأَنْ* *يَحَا*” fiiline bakarak korkma fiilinin muhatabı olarak velileri görmüşlerdir.⁵²

Son olarak 259. âyette ise kullanım cumhur gibi *أَعْلَمَ* kıraatinden yana olmuştur. Bununla birlikte Süyûtî, Hamza ve Kisâî'nin *إِعْلَمَ* şeklindeki okuyuşuna da yer vermiştir.⁵³ Cumhûr, âyette bahsi geçen kişinin Allah'ın (c.c.) yaratmasına şahit olduğunu, daha önce bildiği şeyleri bizzat görüp kavradığını, bu sebeple yüce Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmesi için emre gerek olmadığını düşünerek bu kelimeyi fiili muzârî nefsi mütekellim sîğasında okumuştur.⁵⁴ Hamza ve Kisâî ise gerek İbn Abbas'ın (r.a.) bu şekilde okuduğunun rivâyet edilmesi ve gerekse başından beri bu kişiye emir kipi ile hitap edilmesini gerekçe göstererek bu fiili emri hâzîr sîğasında okumuşlardır.⁵⁵

1.2.3. Fiilin Farklı Kalıplarda Okunması

Süyûtî, 51. âyette cumhurun kıraatini *-وَأَذَّ وَوَعَدْنَا-* kullanmıştır. Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un kıraatlerine de *-وَأَذَّ وَوَعَدْنَا-* işaret etmiştir. Dimyâtî (ö. 1117/1705) *İthâf* adlı eserinde “vav harfinden sonra elif olmadan okuyanlar için va'd sadece Allah'tandır, Elif ile okuyanlar için de Allah (c.c.) ile Musa (a.s) vaadleşti.” şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁵⁶ Burada *وَأَذَّ وَوَعَدْنَا* kelimesi *مُؤَاعَد* yani vaadleşmek anlamında

⁴⁸ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 25.

⁴⁹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirââtî's-seb'*, 2/273.

⁵⁰ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 36; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kirââtî'l-aşr*, 3/2204.

⁵¹ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Muhtesab fî tebyîni vücûhi şevâzi'l-kirââtî ve'l-îzâhi minhe*, thk. Ali Necdî Nâsif - Abdülfettâh İsmail Şelebî (Kahire: Matbaatü Ehrabû't-Ticâriyye, 1994), 1/122-125; Ebu'l-Hasan Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhlâik Udayme (Kahire: y.y., 1994), 3/249-250; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/147; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 7/471.

⁵² İbn Zencele, *Hucetü'l-kirâât*, 135; Dimyâtî, *İthâfû fuzalâi'l-beşer*, 3/631-632.

⁵³ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 43; Hamdullah b. Hayreddin Efendi Hatîb-i Ayasofya, *Füyüzü'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân*, thk. Mehmet Çaba (İstanbul: Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2019), 82.

⁵⁴ Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâi's-seb'a*, 2/383.

⁵⁵ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirââtî's-seb'*, 2/312-313.

⁵⁶ Dimyâtî, *İthâfû fuzalâi'l-beşer*, 3/576-577.

olup, müfâale babının kullanılması va'din ve va'dedilen şeyin meydana gelmesi içindir. Bu bâb burada kendi babının özelliği ile gelmeyip, mecâzen gelmiştir. Fiil Allâh'a isnâd edildiğinde iki kişinin karşılıklı olarak yaptığı eylem söz konusu olmamaktadır. Bu eylemin Allâh tarafından yapıldığının te'kidi veya tekrarı anlamında olmaktadır. Netice olarak burada fiilin iki farklı şekilde okunması anlamı zengin kılmaktadır.⁵⁷

106. âyette geçen başka bir örnekte ise Süyûtî, مَا تَنْسَخْ kıraatini kullanarak cumhur ile ittifak halinde olmuş ve İbn Âmir'in مَا تَنْسَخْ kıraatine de atıfta bulunmuştur.⁵⁸ Cumhura göre bu lafız تَنْسَخْ fiilinden hareketle bu şekilde okunmuş ve böylece mânâ "Biz bir âyetin hükmünü kaldırır/iptal edersek..." şeklinde olmuştur.⁵⁹ İbn Âmir ise sülâsî olan bu fiili اِنْعَال babına aktararak okumuştur. Tercih edilen görüşe göre İbn Âmir'in bu okuyuşunda bir anlam farkı yoktur. Diğer yönden اِنْعَال babının bir şeyi bir hal üzere bulmayı ifade etme ve bir fiile geçişlilik kazandırma anlamları da vardır. Bu bilgiye göre anlam "Sana ya da Cibril'e nesh edilmesini emredersek/nesh ettirirsek..." şeklinde olmaktadır.⁶⁰

Bir diğer örnekte 222. âyette Cumhur ile ittifak halinde olan Süyûtî, önce يَطْهَرْنَ kıraatine yer vermiş ve ardından Ebû Bekir, Hamza, Kisâî ve Halefû'l-Âşîr'in يَطْهَرْنَ kıraatine değinmiştir.⁶¹ Cumhur, kendiliğinden temiz olma anlamında sülâsî baptan bir fiil kullanmayı tercih etmiş ve kadınlarla ilişki yasağının onların âdetinin kesilmesi ile ortadan kalkacağını söylemiştir. Şeddeli okuyanların kıraatine göre ise, temizlenme işini kendi çabaları ile gerçekleştirme anlamında, aslı يَطْهَرْنَ olan fakat ط'nin ط harfine idğâm edilmesi ile يَطْهَرْنَ şekline dönüşen, tefa'ul babından bir fiil kullanmayı tercih etmişler ve kadınlarla ilişki yasağının, onların âdetinin kesilmesi ve sonrasında su ile temizlenmelerinden sonra kalkacağını ifade etmişlerdir.⁶²

Yine o, 236. âyette çoğunluğun kıraatini -تَمْسُوهُنَّ- kullanmış, Hamza, Kisâî ve Halefû'l-Âşîr'in kıraatine de -تَمَسَّوْهُنَّ- işaret etmiştir.⁶³ Cumhur, erkeğin dühûlünü yeterli görerek, sülâsî bapta "kadınlara el sürmek" anlamına gelen bu fiili kullanmıştır. Âl-i İmran Sûresi 47. âyette geçen "وَلَمْ يَمَسَّسْنِي بَشَرٌ" cümlesi de bu kıraati desteklemektedir. İkinci kıraatte ise kadınlara dokunma işinin/cimâ'nın tek taraflı olamayacağını, bundan dolayı müşâreket ifade eden müfâale babında "ilişkide bulunmak" anlamına gelen bu fiili kullanmayı tercih etmişlerdir. Mücâdele Sûresi 3.

⁵⁷ Murat Akkuş, "Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2015), 167.

⁵⁸ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-imâmeyn el-Celâleyn*, 17; Dimyatî, *İthâfû fuzalâi'l-beşer*, 3/598.

⁵⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2007), 5/380-381.

⁶⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf'an vücûhi'l-kirâati's-seb'*, 2/257.

⁶¹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 35; Hatîb-i Ayasofya, *Füyüzü'l-itkân*, 76.

⁶² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Kitâbü me'âni'l-kirâât*, thk. Mustafa Derviş-Hamad Gûzî (Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1991), 2/202; Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzemûl, *el-Kirâât ve eseruhâ fi'l-ahkâm ve't-tefsîr* (Riyâd: Dâru'l-Hicre, 1992), 2/485; Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 5/505; İsfâhânî, *Müfredâtü elfâzı'l-Kur'ân*, 525.

⁶³ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 38; Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed Hemezanî, *Gâyetü'l-ihtisâr fi kirâati'l-aşerati eimmeti'l-emsâr*, thk. Eşref Muhammed (Cidde: Cemâatü'l-Hayriyye, 1994), 2/430.

ve 4. âyette geçen “أَنْ يَرَأَى” kelimesi de bu kıraati kuvvetlendirmektedir.⁶⁴

Son olarak 282. âyette ise *Tefsîrül-Celâleyn*, çoğunluğun aksine İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûb gibi فَذَكَّرَ kıraatini kullanmış, akabinde Hamza’nın فَذَكَّرَ ve diğerlerinin فَذَكَّرَ kıraatlerine işaret etmiştir.⁶⁵ فَذَكَّرَ okuyanların bu fiili if’âl babından “Eğer unutursa hatırlatsın diye...” anlamında illet mahallinde okudukları anlatılmıştır. Ayrıca أَنْ تَضِلَّ cümlesine atfedilmesinin unutmanın hatırlatmaya sebep olması dolayısıyla olduğu söylenmiştir.⁶⁶ Bu fiilin hem şeddeli hem de şeddesiz okumasının lügattan olduğu vurgulanmıştır. فَذَكَّرَ tercihinin yapanların ise tef’îl babından aynı şekilde أَنْ تَضِلَّ cümlesine atfederek okudukları anlatılmıştır.⁶⁷ Hamza’nın kıraatinde ise bu fiilin (إِنْ edatının) şartın cevabı olduğunun ve fiilin müste’nefe cümlesi şeklinde geldiğinin ve neticede (فَهِيَ تُذَكَّرُ) mübtedâsının hazf edildiği aktarılmıştır. Yine Mâide Sûresi 95. âyet -وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ- örneğinde olduğu gibi Hamza’nın merfû okuduğu zikredilmiştir.⁶⁸

1.2.4. Fiilin İ’râbı Yönüyle Merfû, Meczûm veya Mansup Okunması

Süyûtî, 117. âyette cumhurun kıraati gibi fiili فَيَكُونُ şeklinde merfû’ olarak okumayı yeğlemiş ve İbn Âmir’in nasp ile okuyuşuna da فَيَكُونُ- değinmiştir.⁶⁹ Ayrıca İbn Âmir’in kıraatini aktarırken “Emrin cevabı olarak nasp ile okunmuştur.” şeklinde bir açıklama yaparak bu kıraatin tercih sebebine de yer vermiştir. Fakat Sîbeveyh (ö. 180/796) bu âyeti açıklarken emrin cevabı olmadığını ve ayrı bir cümle olarak merfû olduğunu îzah etmiştir.⁷⁰ Cumhurun merfû okuyuşunda ise -فَيَكُونُ- iki gerekçeye işaret edilmektedir. Biri müste’nefe cümlesi olarak kabul edilmesi ve öncesi ile bir bağ kurulmamasıdır. Diğerisi ise يَكُونُ fiiline ma’tûf yapılmasıdır.⁷¹

Bir diğer örnek 271. âyette ise İbn Âmir ve Hafsin’in kıraatini -يُكَفِّرُ- kullanan Süyûtî, diğer kıraat imamlarının وَكُفِّرُ ve وَكُفِّرُ şeklindeki okuyuşlarına da atıfta bulunmuştur.⁷² Ayrıca Süyûtî, “mahalline atıfla cezimli ve ي ile okunur” diyerek şâz bir kıraate A’mes’in وَكُفِّرُ tercihinin de değinmiştir.⁷³ Burada وَكُفِّرُ okuyanların, bu fiili müste’nefe cümlesi olarak aldıkları ve merfû olarak okudukları söylenmiştir. Bunun nedeni olarak şart cümlesinin cevabı، فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ şeklinde bir isim cümlesi gösterilmiştir. Ayrıca onun نحن olarak değil gâib bir lafızla gelmesi fiilin gâib sığasında okunmasına tercih sebebi olarak zikredilmiş ve Mâide Sûresi 95. âyetin -وَمَنْ-

⁶⁴ Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf ‘an vücûhi’l-kirâati’s-seb’*, 2/297-298.

⁶⁵ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn bi hâmiş*, 48; İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-kirâati’l-aşr*, 3/2229.

⁶⁶ Muhammed el-Mâlikî el-Halvetî es-Sâvî, *Hâşiyetü’s-sâvî alâ tefsîri’l-Celâleyn*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ’ (Beyrut: Dâru’l-Cil, ts.), 3/125.

⁶⁷ İbn Zencele, *Huccetü’l-kirâat*, 151.

⁶⁸ Ezherî, *Kitâbü Me’âni’l-Kirâat*, 2/234; Hemezanî, *el-Kitâbü’l-ferîd*, 1/602.

⁶⁹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn bi hâmiş*, 18; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *Câmi’ul-beyân fi’l-kirâati’s-seb’*, thk. Muhammed Sadûg el-Cezâirî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005), 406.

⁷⁰ Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1988), 3/38-39.

⁷¹ Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’râbühü*, thk. Abdülcelîl Abdüh Şelebî (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1988), 1/199.

⁷² Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn bi hâmiş*, 46; Hemezanî, *Ğâyetü’l-ihtisâr*, 2/438.

⁷³ Ebû Hayyân, *el-Bahrul-muhîd*, 7/691.

عَادَ فَيَنْقِمُ اللَّهُ مِنْهُ - bu şekilde kıraat tercihi yapanların gerekçesi olduğu söylenmiştir. okuyanların ise ya cevap cümlesi olan isim cümlesine atfı yaptıkları ve o isim cümlesini هُوَ يَكُنْ حَيْرَ لَكُمْ şeklinde takdir ettikleri ya da وَانْ تُخْفُوها fiiline atfı yaparak şartın cevabı kıldıkları ve bu nedenlerle fiili meczum okudukları belirtilmiştir. Mübtedâsı hazfedilmiş başlangıç cümlesi olarak okunmuş olabileceği bir diğer neden olarak da gösterilmiş ve bu imamların ta'zîm, tefhim için bu fiili mütekellim meal gayr sîğasında okudukları öne sürülmüştür. Son olarak وَنُكْفِرُ okuyanların da müste'nefe cümlesi olarak aldıkları, merfû okudukları ve yine ta'zîm- tefhim için bu fiili mütekellim meal gayr sîğasında okudukları anlatılmıştır.⁷⁴

1.2.5. Fiilin Kök İtibariyle Başka Bir Fiil Olarak Okunması

Celâleddin es-Süyûtî, 259. âyette نُشِيرُهَا kıraatini kullanırken diğer yandan bir diğer kıraate -نُشِيرُهَا- atıfta bulunmuştur.⁷⁵ نُشِيرُهَا kıraatini tercih edenler “öldükten sonra yaşamak, dirilmek, kalkmak” anlamlarına gelen نَشْرٌ - يُنْشَرُ fiiliyle okumuşlardır.⁷⁶ Öncesinde geçen هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ayetindeki diriltme anlamındaki يُحْيِي fiilini kıraatlerinin gerekçesi olarak göstermişlerdir. Ayrıca İbn Abbas'ın da bu şekilde okuduğu rivâyet edilmiştir.⁷⁷ نُشِيرُهَا kıraatini tercih edenler ise “kadının kocasına karşı ayaklanması, yerinden doğrulup ayağa kalkmak, yukarıda yüksekte olmak ve canlanmak” gibi anlamlara gelen نُشُورٌ - يُنْشَرُ fiiliyle okumuşlardır.⁷⁸ Yine Zeyd b. Sâbit'in de bu kıraati tercih ettiği rivâyet edilmiştir. Mücâdele Sûresi 11. âyette وَإِذَا أَنْشَرُوا geçen “yerinden kalkma” anlamına gelen أَنْشَرُوا fiilinin de bu kıraatin gerekçesi olarak dile getirilmiştir.⁷⁹

1.3. İsimlerle İlgili İhtilaflar

Fiillerde olduğu gibi bazı isimleri de kıraat imamları farklı şekillerde okumuşlardır. Bu farklı okumaların neticesinde birtakım anlam değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Bu husus için şu örnekleri zikredebiliriz:

1.3.1. İsmi'nin İki Farklı Şekilde Okunması

Tefsîrû'l-Celâleyn, 102. âyette kırâât imamlarının ittifak ettiği üzere الْمَلَكَيْنِ kıraatini kullanmış fakat kıraat-i aşere de okunmayan bir kıraate de -الْمَلَكَيْنِ- yer vermiştir.⁸⁰ Bu kıraatin İbn Abbas'ın, Hasan Basrî'nin ve meşhur dilci Ebü'l-Esved ed-

⁷⁴ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-kırââtî's-seb'a*, thk. Abdül-âl Sâlim Mukrem (Beyrût: Dâru's-Şurûk, 1979), 102; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırââtî's-seb'*, 2/317.

⁷⁵ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 43; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne 'an me'âni'l kırâât*, thk. Abdulfettâh İsmail Şelebi (Kahire: Dâr-u Nahdat-i Mısır, 1977), 75; Muhaysin, *el-Hâdî: Şerhu Tayyibeti'n-neşr*, 2/89.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, 5/206.

⁷⁷ Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebü Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'âni min Hırzî'l-emânî fi'l-kırâ'âtî's-seb'*, thk. İbrahim Atve Ivaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 365; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/173.

⁷⁸ İsfâhânî, *Müfredâtü elfâzî'l-Kur'ân*, 806.

⁷⁹ Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/198; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbühü*, 1/344; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/173.

⁸⁰ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 16; Hâmid b. Abdulfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân fi vücûhi'l-Kur'ân* (İzmir: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıflar, 52-1), 29.

Düelî'nin okuyuşu olduğu dile getirilmektedir.⁸¹ Cumhûrun okuduğu kıraate göre هَارُوتَ ve هَارُوتَ kelimeleri ile iki melek kastedilmektedir. İbn Abbas, Hasan Basrî ve Ebû'l-Esved Ed-Düelî'ye dayandırılan kıraate göre ise هَارُوتَ ve هَارُوتَ lafızlarıyla iki melik yani iki hükümdar (Hz. Davud ve Hz. Süleyman adı geçmekte rivayetlerde) şeklinde bir anlamın ortaya çıktığı belirtilmektedir.⁸²

219. âyetle geçen başka bir lafızda Süyûtî, yine kıraat imamlarının çoğunluğuna tabi olarak كَبِيرٌ şeklinde ki kıraate doğrudan yer verirken ardından Hamza ve Kisâî'nin كَبِيرٌ- kıraatlerine de atıfta bulunmuştur.⁸³ Çoğunluğun kıraatine göre bu âyetin devamında kurrânın okuyuşunda ittifak halinde olduğu وَأَنْتُمْ أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهَا lafzının bu kelime ile gelmesini, şarap içmenin ve kumar oynamanın ümmetin icmâsıyla büyük günahlardan sayılmasını ve Arapların helâke sebep olan günahlar için büyük ifadesini kullanmalarını gerekçe göstererek bu şekilde okumuşlardır. Hamza ve Kisâî'nin okuyuşlarına gelince, onlar كَبِيرٌ kelimesinin hemen akabinde gelen وَمَنْعَ kelimesindeki kesrete bakarak, günahların yanında birçok kötü davranış ve sözler sarf edildiğini, günah kelimesinin çokluk ile nitelenmesinin büyüklük ile nitelenmesinden daha edebi olduğunu söylemişler ve böyle okumuşlardır. Bütün bunlarla birlikte her iki kıraatin de birbirine yakın olduğu, ikisinin de okunabileceği ve güzel olduğu dile getirilmiştir.⁸⁴

1.3.2. İsmi Ref veya Nasb ile Okunması

Celâleddin es-Süyûtî, 282. âyetle cumhura tabi olarak تَجَارَةً حَاضِرَةً şeklinde merfû olarak okunan kıraate doğrudan yer vermiştir. Ardından Âsım'ın تَجَارَةً حَاضِرَةً şeklinde mansûp olarak okuduğu kıraate işaret etmiş ve şöyle bir açıklama yapmıştır: تَجَارَةً fiili nakis olup ismi de ticarete dönen bir zamirdir.⁸⁵ Bu bilgiye göre تَجَارَةً حَاضِرَةً lafzının haber olduğu ve anlamında "Bu yapmış olduğunuz borçlanma ancak aranızda çevirdiğiniz peşin bir ticaret... (dir)" şeklinde olduğu belirtilmiştir. Cumhûrun kıraatinde ise bu fiilin fâil olarak alınıp merfû okunduğu ve anlamında "...ancak aranızda çevirdiğiniz peşin bir ticaret oluyorsa..." şeklinde çıkacağı zikredilmektedir. Ayrıca, borçların tamamını içine alan merfû okumanın her yönüyle diğerinden daha genel olduğu söylenmiştir.⁸⁶

254. âyetle geçen diğer örnekte ise Süyûtî'nin cumhurun aksine bir kıraati kullanarak İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb gibi şu üç kelimeyi سَفَاعَةً... حُلَّةٌ... يَبِيعُ şeklinde mansûp olarak okumayı yeğlediği görülmüştür. O, sonrasında merfû okuyan çoğunluğun kıraatine de -يَبِيعُ... حُلَّةٌ... سَفَاعَةً- yer vermiştir.⁸⁷ İbn Kesîr ve onun gibiler bu

⁸¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 7/572.

⁸² Ferâhidî Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Abdulhamid Hendavi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 4/165-166.

⁸³ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 34; Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyn el-İsbehânî İbn Mihrân, *el-Mebsût fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. Sebî' Hamza Hâkimî (Dimeşk: Mecme'u Lügati'l-Arabiyye, 1980), 146.

⁸⁴ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirâati's-seb'*, 2/291-292; İbn Zencele, *Huccetü'l-kirâât*, 132-133; Bâzemûl, *el-Kirâât ve eseruhâ*, 2/479-481.

⁸⁵ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 48; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Mevsîlî, *Şerhu Şu'le aleş-Şâtibiyye*, thk. Zekerîyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 189.

⁸⁶ İbn Zencele, *Huccetü'l-kirâât*, 151; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirâati's-seb'*, 2/322.

⁸⁷ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 42; Hemezanî, *Ġâyetü'l-ihisâr*, 2/432.

kelimelerin nekre oluşuna bakarak ﻻ edatını, cinsini nefyeden ﻻ gibi görmüşler ve bu harflerin isimlerini fetha üzere mebnî olarak okumuşlardır. Cumhur ise bu harfin tekrar edilmesine bakarak merfû olabileceğinden hareketle ﻻ edatını ليس gibi okumuştur. Çünkü bu harf tekrar edildiğinde hem merfû hem de mansûp olarak okunabilmektedir. Eğer tekrar edilmeseydi o zaman mansûp olarak okunabilirdi.⁸⁸

1.4. Harflerle İlgili İhtilaflar

Kıraat imamları birtakım harfleri okurken nahiv yönünden bazen işlerlik kazandırmış (amel ettirmiş) bazen de işlerlik kazandırmamıştır. Bu husus için şöyle bir örnek gösterilebilir:

1.4.1. Harfin Amel Edip Etmemesi

Celâleddin es-Süyûtî, 214. âyette يَقُولُ şeklindeki kıraati kullanarak kıraat imamlarının çoğunluğunun okuyuşunu takip etmiştir. Bununla birlikte Nâfi'nin - يَقُولُ - kıraatine de işaret etmiştir. Bu kelime için Süyûtî şöyle bir açıklama yapmaktadır: قَالَ anlamında olup hem merfû hem de mansup olarak okunmuştur.⁸⁹ Merfû okuyan Nâfi', maziden haber vererek حتى edatını amel ettirmemiştir. Mansup okuyanlar ise حتى edatına amel ettirip يَقُولُ fiilinden önce "إِلَى أَنْ" takdir etmişler⁹⁰ ve geçmiş zamandan haber vermesine rağmen istikbal manası varmış gibi düşünmüşlerdir. Fakat fiil şimdiki zaman ifade etmesi halinde nasp edilmez.⁹¹ Öyleyse قَالَ anlamında takdir ederek mansup olarak okumuşlardır.⁹²

Sonuç

Sâde bir dil ve anlaşılır bir üslûpla Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinin yapıldığı *Tefsîrû'l-Celâleyn*'de tüm âyetler için geçerli olmamakla beraber kıraat farklılıklarına da yer verilmiştir. İlk olarak kullanılan kıraat özellikle zikredilmiş bunun yanında ikinci bir kıraate hatta üçüncü bir kıraate de işaret edilmiştir. Kıraatlere dair bu bilgilendirme bazen kısa atıflarla yapılırken bazen de gerekçelerine dair açıklamalarla veya küçük telmihlerle yapılmıştır. Celâleddin es-Süyûtî tarafından kaleme alınan Bakara Sûresi'nde, 68 kelimenin kıraatine dair bilgi verilmiştir. Bu 68 kelime üzerinde (biri ikişer kıraat ilave edilerek) 80 kıraate daha işaret edilmiştir. Üzerinde durulan kıraatlerin çok azı lehçeyle veya telaffuzdaki kolaylıkla ilgili olup büyük çoğunluğu bahse konu olan âyetin anlamını değiştiren kıraatlerdendir. Süyûtî'nin kullandığı veya öncelediği kıraatlerde herhangi bir kıraat imamını takip etmediği (her kelimedede aynı kıraat imamının okuyuşuna yer vermediği) tespit edilmiştir. Kullandığı kıraatlerin ekseriyetinde kıraat-i aşere imamlarının çoğunluğunun ittifak halinde olduğu bir okuyuşa tabi olduğu görülmüştür. Yine Süyûtî,

⁸⁸ Hemezanî, *el-Kitâbü'l-ferid*, 1/557; İbn Zencele, *Huccetü'l-kirâât*, 141-142.

⁸⁹ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn bi hâmiş*, 33; Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, thk. Muhammed Surûr Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2/203.

⁹⁰ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 2/373.

⁹¹ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, 1999), 189.

⁹² Ezherî, *Kitâbü Me'âni'l-Kirâât*, 2/200.

aktardığı bilgilerde sahih kıraatlerle yetinmemiş çok az da olsa şâz kıraatlere de yer vermiştir. Bakara Sûresi özelinde hem kullanılan hem de işaret edilen kıraatler için yer yer niteliğine dair bazı bilgilerin aktarıldığı görülürken herhangi bir kıraat veya kurrâ isminin verilmediği de tespit edilmiştir. Bakara Sûresi özelinde yapılan bu çalışmada, *Tefsîrü'l-Celâleyn*'in kıraat alanında çalışma yapacak olanların her türlü ilmi gelişimlerine katkıda bulunacak, onları sorgulamaya itecek ve sorgularken de geliştirecek yeterli malzemeyi içinde barındıran bir tefsir olduğu görülmüştür.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abacı, Harun. "Tefsîrû'l-Celâleyn'i Okuma Yöntemi ve Müfessirlerin Dili Fâtîha Sûresi Tefsiri Örneği". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21/40 (Aralık 2019), 416-439.
- Âdem İsmâ'il 'Alî, İdrîs. el-Kırâ'âtü'l-Vâride fî Tefsîri'l-Celâleyn min Evveli Sûrati'l-Kehf ilâ Âhiri Sûrati Fâtır: Cem'an ve Tevcîhen. Hartum: Câmi'atu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, Risâletü Mâcistîr, 2015.
- Ahfeş el-Evsat, Ebu'l-Hasan Saîd b. Mes'ade. Meâni'l-Kur'ân. thk. Hüdâ Mahmud Kurâa. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1990.
- Akaslan, Yaşar. "Kıraat İlmi Sistematğinde Usûl Kavramları". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (2017), 217-251.
- Akdağ, Hasan. Arap Dilinde Edatlar. Konya: Tekin Kitabevi, 5. Basım, 1999.
- Akkuş, Murat. "Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)". Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 2/3 (Haziran 2015), 151-176.
- Akpınar, Ali. "Celâleyn Tefsîri ve Müellifleri". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (15 Aralık 1998), 181-198.
- Altuntaş, Abdurrahman. Celâleyn Tefsiri ve Metodu. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Âlûsî, Ebu'l Fadl Muhammed. Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîmi ve's-seb'îl-mesânî. 30 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2. Basım, ts.
- Baydemir, Hasan. Celâleyn Tefsiri'nde Kıraatlere Yaklaşım. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Bâzemûl, Muhammed b. Ömer b. Sâlim. el-Kırâât ve eseruhâ fi'l-ahkâm ve't-tefsîr. 2 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Hicre, 1992.
- Birişik, Abdülhamit. "Kıraat". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25/425-432. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Bulgurcu, Kahraman. "Kıraat İmamlarından Nafi', İbn Kesîr ve İbn Âmir'in Hadis Rivayetindeki Rolü". Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 10/20 (2023), 465-482.
- Çakıcı, İrfan. Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi. Ankara: Gece Akademi Yayınları, 2018.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd-. Câmi'ul-beyân fi'l-kırââtî's-seb'. thk. Muhammed Sadûg el-Cezâiri. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Dimyatî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. İthâfû fuzalâi'l-beşer bi'l-kırââtî'l-er-beati aşer. thk. Şa'ban Muhammed İsmail. 3 Cilt. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 2010.
- Ebû Hayyân, Muhâmmmed b. Yusuf el-Endelûsî. el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîri. thk. Sıtkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâ'il b. İbrâhîm. İbrâzû'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî fi'l-kırâ'âtî's-seb'. thk. İbrahim Atve Ivaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. Kitâbü me'âni'l-kırâât. thk. Mustafa Derviş-Hamad Gûzî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1991.
- Fârisî, Ebu Ali Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr. el-Hücce li'l-kurrâi's-seb'a. thk. Bedreddin Kahveci - Beşir Cüveycâtî. 7 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mun li't-Türâs, 1984.
- Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd. Meâni'l-Kur'ân. thk. Ahmed Yusuf Necâtî-Muhammed Ali Neccâr. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1955.
- Halîl b. Ahmed, Ferâhîdî. Kitâbu'l-ayn. thk. Abdulhamid Hendavi. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin Efendi. Füyûzü'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân. thk. Mehmet Çaba. İstanbul: Haciveyisâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2019.
- Hemezanî, Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed. Ğâyetü'l-ihtisâr fî kırââtî'l-aşerati eimmeti'l-emsâr. thk. Eşref Muhammed. 2 Cilt. Cidde: Cemâatü'l-Hayriyye, 1994.
- Hemezanî, Muntecebüddîn Hüseyin b. Ebi'l-İz. el-Kitâbü'l-ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd. thk. Muhammed Nizâmeddîn. 6 Cilt. Medîne: Dâru'z-Zemân, 2006.

- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzi'l-kirââtî ve'l-izâhi minhe. thk. Ali Necdî Nâsif - Abdülfettâh İsmail Şelebî. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü Ehrabû't-Ticâriyye, 2. Basım, 1994.
- İbn Ğalbûn, Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdilmün'im. et-Tezkira fî'l-kirââtî's-semân. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyyeti, 2009.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed. el-Hucce fî'l-kirââtî's-seb'a. thk. Abdü'l-âl Sâlim Mukrem. Beyrût: Dâru's-Şurûk, 3. Basım, 1979.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrim. Lisânu'l-'arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Mihrân, Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyin el-İsbehânî. el-Mebsût fî'l-kirââtî'l-aşr. thk. Sebî' Hamza Hâkimî. Dimeşk: Mecme'u Lügati'l-Arabiyye, 1980.
- İbn Zencele, Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Zür'a. Huccetü'l-kirâât. thk. Saîd el-Afgâni. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2014.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. Neşru'l-kirââtî'l-aşr. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyyeti, 2018.
- İbrâhîm Muhammed, ed-Dervîş el-Ceylî. el-Kirâ'âtü'l-Vâride fî Tefsîri'l-Celâleyn fî'n-Nişfi's-Sânî mine'l-Kur'âni'l-Kerîm: Cem'an, Dirâseten ve Tevcihen. Omdurman: Câmî'atü Ümmü'd-Dürmân el-İslâmiyye, Risâletü Mâcistîr, 2012.
- İsfâhânî, Râğib. Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Kılıç, Süleyman. Oluşum Temsilciler ve Metodolojik Açıdan Basra Kiraat Okulu. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024.
- Koyuncu, Recep. Kiraat İlmi Takrîb Usûlü. İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayını, 2021.
- Mahallî, Celâleddin Muhammed- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân. Tefsîrü'l-Celâleyn bi hâmişi'l-Kur'âni'l-Kerîm. Dimeşk: Dâr-u İbni Kesîr, 13. Basım, 2008.
- Mahallî, Celâleddin Muhammed - Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman. Tefsîrü'l-imâmeyn el-Celâleyn. Dimeşk: Dâr-u İbni Kesîr, 1987.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. el-İbâne 'an me'âni'l kirâât. thk. Abdulfettah İsmail Şelebi. Kahire: Dâr-u Nahdat-i Mısır, 1977.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. el-Keşf 'an vücûhi'l-kirââtî's-seb' ve ileliha ve huceciha. thk. Muhyiddîn Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1984.
- Mevsilî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed. Şerhu Şu'le aleş-Şâtubiyye. thk. Zekerıyya Umeyrat. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. el-Hâdî: Şerhu Tayyibeti'n-neşr fî'l-kirââtî'l-aşr ve'l-keşf 'an 'ileli'l-kirââtî ve tevcihihâ. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1997.
- Müberred, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Yezîd. el-Müktedab. thk. Muhammed Abdülhlâik Udayme. 4 Cilt. Kahire: y.y., 1994.
- Nüveyrî, Muhammed b. Ali. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-Kirââtî'l-Aşr. thk. Muhammed Surûr Baslûm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Oruç, Ayşe Betül - Saygın, Sümeyye. "Vahiy-Muhatap İlişkisinde Kur'an'da Referans Gösterilen Ortak Yönler". Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/53 (2023), 197-217.
- Öksüz, Ali Haydar. "Celâleyn Tefsirinde Kiraatlara Yaklaşım Yöntemi". Van İlahiyat Dergisi 8/13 (Aralık 2020), 129-147.
- Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh. Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân. thk. Halil İbrahim Üren. İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2020.
- Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh. Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân. İzmir: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıflar, 52-1, 1a-102b.
- Sâlih Muhammed, Ebû'l-Hasen. "el-Kirâ'âtü'l-Kur'âniyye fî Tefsîri'l-Celâleyn: Dirâse Lughaviyye min Hilâli Sûrati'l-Bakara". Mecelletü'l-Ezher Külliyyeti'l-Lügati'l-Arabiyye bi'l-Manşûra 1/29 (2010), 5-83.

- Sâvî, Muhammed el-Mâlikî el-Halvetî. Hâşiyetü's-sâvî alâ tefsîri'l-Celâleyn. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Sîbeveyh, Ebû Bîşr Amr b. Osman b. Kanber. el-Kitâb. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 3. Basım, 1988.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman. el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân. thk. Fevvez Ahmet Zemerli. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-Arabî, 8. Basım, 2016.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. Câmiü'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'an. thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001.
- Ünal, Mehmet. Kurân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü. İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2019.
- Vedâ'a Ahmed Vedâ'a, 'Abbûd. el-Kırâ'âtü'l-Vâride fî Tefsîri'l-İmâmeyn el-Celâleyn fî'r-Rub'î'l-Evvel mine'l-Kur'âni'l-Kerîm: Cem'an ve Tevcihen. Hartum: Câmi'atu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, Risâletü Mâcistîr, 2014.
- Velâ bint 'Abdû'r-Rahmân b. Muhammed, el-Berâdi'î. "Menhecü'l-Celâleyn fî'l-Kırâ'ât min Hilâli Tefsîrihimâ'l-Musemmâ bi 'Tefsîri'l-Celâleyn". Mecelletu Ma'hadi'l-İmâm eş-Şâtîbî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye 16/32 (2021), 167-234.
- Vuruşkan, Hüseyin. Celâleyn tefsîrinde nahiv uygulamaları. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dîni Kur'ân Dili. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2007.
- Yiğit, İdris. Temel Meseleleriyle Kıraat ve Tecvit İlminde Lahn Olgusu. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî. Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühü. thk. Abdülcelîl Abdüh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Muhammed Huseyn. et-Tefsîr ve'l-müfessirûn. 3 Cilt. Kahire: Mektebet-ü Vehbe, ts.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazım. Menâhilü'l-'ırfân fî ulûmi'l-Kur'ân. 2 Cilt. b.y.: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 3. Basım, 1943.
- 'Azîzül, İbn Hasan. 'Arđu'l-Kırâ'ât fî Tefsîri'l-Celâleyn ve Tevcihuhâ: Sûratu Yâsîn Namûzen. Medine: Câmi'atu'l-Medîneti'l-Âlemiyye, Risâletü Mâcistîr, 2012.